

The Effect of Israel 2023 War Against Gaza on Abraham Accords (with the emphasis on United Arab Emirates and Bahrain) Mehdi Abbaszadeh Fathabadi¹ | Sahel Darabizadeh²

Received Date: 2024/08/01

Accept Date: 2024/12/18

Cite: Abbaszadeh Fathabadi, M. and Darabizadeh, S. (2025). The Effect of Israel 2023 War against Gaza on Abraham Accords (with the emphasis on United Arab Emirates and Bahrain). *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(2), 184-210.

DOI: 10.27834/CSIW.2410.1465.2.37.8

Abstract

The Abraham Peace Accords was the last attempt of the Israeli government to normalize relations with Arab countries with the aim of getting out of isolation and securing its own security, which was signed in September 2020 between Israel and the United Arab Emirates, Bahrain, Morocco and Sudan in the form of separate agreements. These agreements were made without paying attention to the Israeli-Palestinian conflict and emphasizing the common interests of both sides in the military, economic, social and environmental fields. Israel's October 2023 war against Gaza left far-reaching effects and consequences at the regional and global levels. The aim of the present research is to investigate the effect of the Gaza war on the Abraham Accords. The main question of the article is what effect did the Gaza war have on the Abraham accords. Findings of the research, based on the descriptive-analytical method and using the theoretical framework of pragmatism, show that the Gaza war has created challenges on the issue of normalizing Israel's relations with the Arab countries in the short term and has reduced the level of relations in the economic, commercial and social fields, but the common interests between the member countries in the political, military, economic and social fields have caused the war in Gaza to have little effect on the treaty in the long run and not to create a threat to the normalization process.

Keywords: Gaza War, Abraham Accords, Israel, Palestine, Middle East

¹. Associate Professor of International Relations, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, abbaszadeh@uk.ac.ir

². Master's student in Diplomacy and International Organizations, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, saheldarabizadeh78@gmail.com

1. Introduction

The Abraham Accords, signed on September 15, 2020, under U.S. mediation between Israel and the United Arab Emirates, and later joined by Bahrain, Sudan, and Morocco, aimed to normalize relations between Israel and several Middle Eastern countries and end its regional isolation. These agreements largely overlooked the Israeli–Palestinian conflict, emphasizing instead shared interests in military, economic, social, and environmental domains. The October 2023 Israel–Gaza war had extensive regional and global repercussions. This study examines the impact of this war on the Abraham Accords, with particular focus on the roles of the UAE and Bahrain. The central research question is: What has been the impact of the Gaza war on the Abraham Accords? Using a descriptive-analytical method within a pragmatist theoretical framework, the findings indicate that although the Gaza war has posed short-term challenges to the normalization of Israel’s relations with Arab states and reduced the scope of economic, trade, and social interactions, the common interests among signatories in political, military, economic, and social domains have ensured that the war has not significantly undermined the long-term stability of the Accords, nor does it constitute a serious threat to the ongoing normalization process.

2. Research Method and Conceptual Framework

This research adopts a qualitative approach using descriptive-analytical methods. Data were collected through the study of library resources, including books, academic articles, and reputable online sources.

The theoretical framework of the study is pragmatism in foreign policy. Pragmatic foreign policy contrasts with ideological approaches; it is grounded in objective realities, acceptance of the existing order, cost-benefit calculations, and the rational pursuit of national interests through the exploitation of opportunities. The article posits that the approach taken by Israel, the UAE, and Bahrain in the Abraham Accords is fundamentally pragmatic. Key features of this approach include prioritizing economic development and welfare over ideology, avoiding unnecessary tensions within the international order, integrating into the global economy, and engaging with international actors to maximize national interests.

3. Discussion

● UAE

The Gaza war intensified criticism of the Abraham Accords. According to a report by the International Crisis Group (June 2024), the UAE’s standing in regional public opinion was significantly damaged. A January 2024 poll by the Arab Center Washington DC showed that 67% of respondents across 16 Arabic-speaking countries rated the UAE’s approach to the Gaza war as

“poor” or “very poor.” These negative perceptions have provoked dissatisfaction not only regionally but also within the UAE itself, to the extent that some figures who previously supported the Accords have distanced themselves from their earlier stances.

Nonetheless, despite the increased political costs associated with the agreement, the UAE government shows no indication of reconsidering its normalization policy. From the perspective of Emirati leaders, the Abraham Accords represent a strategic tool for influence, mediation, and securing long-term national interests. They contend that the agreement maintains a diplomatic channel for addressing the Palestinian issue—including support for a two-state solution—and for contributing to the reconstruction of Gaza. In other words, through a pragmatic strategy, the UAE is absorbing short-term costs to safeguard its long-term strategic interests.

- Bahrain

The situation in Bahrain is comparable. Despite strong public solidarity with the Palestinians, the Bahraini government remains committed to its bilateral relations with Israel.

When the topic of normalizing relations between Israel and the Arab world arises, Bahrain has a stronger Arab authenticity compared to the UAE. The Bahraini government remains committed to bilateral relations with Israel, and its strategic calculations have not changed: the common threat posed by Iran, the perceived influence of the Israeli lobby in U.S. politics, Israel's political weight in Washington, and the desire to present the kingdom as a peaceful country with religious tolerance are all high priorities for Bahrain. Economic incentives are less significant for Bahrain; its economy is less than ten percent the size of the UAE's and is far less reliant on international trade, advanced technology, and innovation. As one Bahraini analyst notes, people-to-people relations, commercial ties, and formal political relations (though symbolically important) with Israel do not necessarily carry substantial content (Cafiero, 2024).

Bahrain differs from the UAE in another key way. Its regime is less popular among the public, and the population openly expressed political opinions and reactions against the regime under the influence of the Arab uprisings of 2011. Broad anti-normalization sentiment exists, and there is strong solidarity with the Palestinians (Abdollahyev, 2024: 45). The regime has made little effort to justify the Abraham Accords. Demonstrations, sit-ins, and protest marches have taken place outside Manama, particularly in Shia-majority areas. The government allows small, “operational” protests as a pressure valve, although only Bahraini and Palestinian flags are

permitted—not flags of Hamas, Israel, or the United States. According to a Bahraini analyst, “The street matters, so the king cares and does not want to stick his neck out.” The Bahraini government seeks to align with the positions of the UAE and especially Saudi Arabia. As an informed Bahraini remarked, “Official statements must always be balanced,” although internal government sentiment is strongly anti-Hamas and believes that Israel “does what is necessary to eliminate Hamas” (Cafiero, 2024).

In response to Israeli attacks on Gaza, Bahrain recalled its ambassador from Israel (Whitson, 2024). On November 2, 2023, Bahrain’s elected lower house declared the “cutting of economic ties with Israel and the return of ambassadors from both sides ... in support of the Palestinian cause and the legitimate rights of the Palestinian people” (Helou, 2023). However, the Bahraini parliament has no authority or influence over foreign policy—or any major matter—and government spokespeople (Ministry of Foreign Affairs and the palace) did not issue such a statement. Israeli diplomats in Bahrain were evacuated shortly after October 7 for security reasons, similar to Egypt, Jordan, Morocco, Turkey, and Turkmenistan. The Bahraini ambassador in Israel also returned to Bahrain immediately after the October attacks and has not yet returned to Tel Aviv. Flights were suspended for security reasons, but the government stated there is no intention to close embassies, claiming the Bahraini embassy remains active, albeit operating remotely. Regarding the parliamentary statement, there is disagreement; some view it as an independent initiative by the parliament, a body more prone to radicalism and populism. Others argue the government may have leveraged these parliamentary features to create a “safety valve” for public dissent against Israeli actions without altering official policy (Cafiero, 2024).

Bahrain has also closed its airspace to Israeli flights but has not withdrawn from the agreement. The government has tried to adopt a balanced policy toward the Gaza crisis. On one hand, the Bahraini foreign minister condemned Hamas’s attacks, labeled “Operation Al-Aqsa Storm,” and the killing of civilians by the group. On the other hand, the Bahraini government also condemned Israeli attacks on Gaza and has consistently called for an immediate ceasefire in the conflict.

4. Conclusion and Suggestions

The findings of this research suggest that the devastating 2023 Gaza war, while substantially increasing the political and social costs of the Abraham Accords for the UAE and Bahrain and creating short-term impediments to the normalization process, has not succeeded in undermining the pragmatic rationale underpinning the agreement. Common threats (especially from

Iran), long-term economic and security interests, and the desire to integrate into the Western-supported international order are the primary motivations for these two Arab states to sustain the Accords. The governments of the UAE and Bahrain have explicitly stated that their decision to establish formal relations with Israel was based on stable strategic and geo-economic calculations and is irreversible. Therefore, despite ongoing challenges, the Abraham Accords are expected to remain stable in the long term.

تأثیر جنگ ۲۰۲۳ اسرائیل علیه غزه بر پیمان ابراهیم (با تأکید بر امارات و بحرین)

مهدی عباسزاده فتح آبادی^۱ | ساحل دارابی زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۱

استناد: عباسزاده فتح آبادی، مهدی و دارابی زاده، ساحل. (۱۴۰۴). تأثیر جنگ ۲۰۲۳ اسرائیل علیه غزه بر پیمان ابراهیم (با تأکید بر امارات و بحرین). *بحران پژوهی جهان اسلام*. ۱۲(۲)، ۱۸۴-۲۱۰.

DOI: 10.27834/CSIW.2410.1465.2.37.8

چکیده

پیمان صلح ابراهیم آخرین تلاش دولت اسرائیل برای عادی سازی روابط با کشورهای عربی با هدف خروج از انزوا و تأمین امنیت خود بود که در سپتامبر ۲۰۲۰ بین اسرائیل و کشورهای امارات متحده عربی، بحرین، مراکش و سودان در قالب توافقاتی جداگانه به امضا رسید. این توافقات با بی توجهی به منازعه اسرائیل- فلسطین و با تأکید بر منافع مشترک دو طرف در زمینه های نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی صورت گرفت. جنگ اکتبر ۲۰۲۳ اسرائیل علیه غزه تأثیرات و عواقب گسترده ای را در سطح منطقه ای و جهانی بر جای گذاشت. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر جنگ غزه بر پیمان ابراهیم می باشد. سؤال اصلی مقاله حاضر این است که جنگ غزه چه تأثیری بر پیمان ابراهیم داشته است؟ یافته های پژوهش بر اساس روش توصیفی- تحلیلی و بر مبنای چارچوب نظری عمل گرایی نشان می دهد جنگ غزه در کوتاه مدت چالش هایی را بر سر مسئله عادی سازی روابط اسرائیل با کشورهای عربی ایجاد کرده و سطح روابط را در زمینه های اقتصادی، تجاری و اجتماعی کاهش داده است؛ اما منافع مشترک بین کشورهای عضو پیمان در زمینه های سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی سبب گردیده تا جنگ غزه در بلندمدت تأثیر چندانی بر این پیمان نداشته و تهدیدی برای روند عادی سازی ایجاد نکند.

واژگان کلیدی: جنگ غزه، پیمان ابراهیم، اسرائیل، فلسطین، خاورمیانه

^۱. دانشیار روابط بین الملل دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، abbaszadeh@uk.ac.ir

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان های بین المللی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران، saheldarabizadeh78@gmail.com

مقدمه

از زمان شکل‌گیری رژیم صهیونیستی در اراضی اشغالی فلسطین در سال ۱۹۴۸، یکی از دغدغه‌های اساسی رهبران این رژیم مسئله امنیت بوده است. از دیدگاه رهبران اسرائیل، ثبات و امنیت در این کشور یک پارامتر اساسی برای استمرار بقاء این رژیم در منطقه حساس خاورمیانه است. بنابراین این رژیم از تمامی ابزارها، خواه جنگ و خواه صلح و حتی با توسل به استراتژی‌های امنیتی چون بازدارندگی هسته‌ای، تمامی توان خود را به کار گرفته است تا هرگونه تهدیدی علیه خود را مهار کند؛ با همه این‌ها، در چند دهه اخیر تلاش کرده است که استراتژی عادی‌سازی روابط خود با کشورهای عربی را در پیش بگیرد (اقبال، ۱۳۸۷: ۵۲) (Eghbal, 2008: 52).

پیمان صلح کمپ دیوید (۱۷ سپتامبر ۱۹۷۸) اولین پیمان صلح میان طرفین جنگ اعراب و اسرائیل بود که به صلح بین مصر و اسرائیل انجامید و انور سادات، اولین رئیس‌جمهور وقت یک کشور عربی یعنی مصر بود که با به رسمیت شناختن اسرائیل موافقت کرد. پس از مصر، دومین کشور عربی که با اسرائیل به توافق صلح رسید اردن بود. پیمان صلح اسرائیل و اردن (۲۶ اکتبر ۱۹۹۴)، پیمانی به منظور عادی‌سازی روابط اسرائیل و اردن است که گاهی با نام پیمان وادی عربیه نیز شناخته می‌شود. این پیمان روابط بین دو کشور را حل و فصل کرد؛ اختلافات مربوط به آب و زمین را تنظیم کرد و همکاری گسترده‌ای در زمینه گردشگری و تجارت فراهم کرد و نیز هر دو کشور را موظف کرد تا از قلمرو خود به عنوان پایگاه و محلی برای حمله نظامی توسط کشور ثالث استفاده نکنند.

با روی کار آمدن دونالد ترامپ در سال ۲۰۱۶ به عنوان رئیس‌جمهور ایالات متحده، او با همراهی داماد و مشاور یهودی خود، جراد کوشنر در صدد حل مسئله فلسطین برآمد. در این راستا در ابتدا طرح صلح ترامپ که به معامله قرن معروف شد مطرح گردید، اما این طرح به دلایل مختلف از جمله یکجانبه بودن، عدم توجه به مطالبات طرف فلسطینی، تضاد با طرح‌های بین‌المللی و مخالفت‌های منطقه‌ای و جهانی با شکست مواجه گردید. پس از آن پیمان صلح ابراهیم^۱ به عنوان ابتکار جدید آمریکا رونمایی شد (بابایی و میریوسفی، ۱۴۰۱: ۷۱) (Babaei & Miryusefi, 2021: 71).

پیمان ابراهیم در ۱۵ سپتامبر ۲۰۲۰ با میانجی‌گری ایالات متحده بین اسرائیل و امارات متحده عربی در کاخ سفید به امضا رسید. از زمان صلح با مصر در ۱۹۷۸ و صلح با اردن در ۱۹۹۴، این

^۱. Abraham Peace Accords

اولین باری بود که یک کشور عربی با اسرائیل روابط عادی برقرار می‌کرد. این پیمان به نام حضرت ابراهیم نام گذاری شده که در یهودیت و اسلام به عنوان پیامبر شناخته می‌شود و به طور سنتی پدر مشترک یهودیان و اعراب، از طریق اسحاق و اسماعیل می‌باشد. پیمان ابراهیم در ظاهر به دنبال عادی‌سازی روابط کشورهای خاورمیانه با اسرائیل و خارج شدن این رژیم از انزوای منطقه‌ای است، اما بررسی موشکافانه این پیمان که تاکنون بین اسرائیل و کشورهای امارات متحده عربی، بحرین، سودان و مراکش به امضا رسیده است، ابعاد دیگری از آن را آشکار می‌کند (بابایی و میریوسفی، ۱۴۰۱: ۷۱) (Babaei & Miryusefi, 2021: 71).

برخی متخصصان معتقدند جنگ غزه، خاورمیانه را به حالت «تنظیمات دوباره» بر می‌گرداند، بر فرآیند عادی‌سازی با اسرائیل تأثیر منفی خواهد داشت و همچنین هژمونی آمریکا را در منطقه کاهش و در عوض موقعیت چین و روسیه را ارتقا خواهد داد. در نشست پایانی مجمع دوحه، گالیپ دالای، یکی از اعضای ارشد شورای خاورمیانه در امور جهانی، گفت که افزایش نارضایتی علیه ایالات متحده باعث می‌شود چین و روسیه جایگاه بیشتری در خاورمیانه به دست آورند. وی گفت: «این جنگ به دلیل حضور بازیگران دولتی به جنگ منطقه‌ای تبدیل نشده است، بلکه این جنگ به گونه‌ای منطقه‌ای شده است که [منطقه] از نظر عاطفی، سیاسی و اجتماعی درگیر شده است.» عمر رحمان، یکی از اعضای شورای خاورمیانه در امور جهانی، گفت که اسرائیل بار دیگر خود را به عنوان «منفورترین کشور منطقه تاکنون» معرفی کرده است و هرگونه روند عادی‌سازی با خود را در آینده نزدیک «خارج از میز» می‌کند. در عوض، کارشناسان در مجمع دوحه پیش‌بینی کردند که حمله به غزه رقابتی منطقه‌ای اسرائیل در خاورمیانه را به سمت «عادی‌سازی» روابط خود (به‌ویژه عربستان سعودی و ایران)، سوق خواهد داد. رحمان اضافه می‌کند که: «فرآیند عادی‌سازی بین کشورهای عربی و سایر کشورها غیر از اسرائیل احتمالاً ادامه خواهد داشت؛ زیرا رقابت‌های منطقه‌ای که در جریان بهار عربی پدیدار شد، خود ویرانگر و از نظر اقتصادی پرهزینه بود و نهایتاً هیچ کشوری به عنوان قدرت مسلط بر نیامد.» (Jamal, 2023)

صنم وکیل، مدیر برنامه خاورمیانه و شمال آفریقا در چتم هاوس، گفت که ایران «بخش جدایی‌ناپذیر این روند عادی‌سازی در منطقه است.» وکیل گفت که نزدیکی عربستان و ایران با میانجی‌گری چین در اوایل سال جاری نمونه مهمی از دامن زدن به چند قطبی در منطقه بود. او گفت روابط منطقه‌ای تهران از طریق «محور مقاومت» (شامل دولت سوریه، حزب‌الله لبنان، حوثی‌ها در یمن، و جناح‌های مختلف فلسطینی) به آن کمک می‌کند تا «توازن و فشار را در برابر تحریم‌ها و فشارهای غرب ایجاد کند.» آلفردو کونته، یک دیپلمات ایتالیایی، در مجمع دوحه گفت: عادی‌سازی کشورهای خاورمیانه با اسرائیل در آینده ممکن است ادامه پیدا کند و می‌تواند

در کنار راه‌حلی برای تشکیل دولت فلسطین روی آن کار کرد. وی گفت: «کل منطقه می‌تواند با پرداختن به مسئله فلسطین [و] با دادن چشم‌انداز جدی برای تشکیل کشور به ملت فلسطین، به ثبات و رفاه مشترک دست یابد.» (Jamal, 2023)

در چارچوب مباحث مطرح شده، در این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که جنگ غزه (۲۰۲۳) چه تأثیری بر پیمان ابراهیم و روند عادی‌سازی اسرائیل با کشورهای عربی می‌گذارد؟ آیا باعث کاهش پیشبرد این پیمان می‌شود یا تغییری به وجود نمی‌آورد یا برعکس باعث افزایش تمایل به این پیمان بین کشورهای منطقه خواهد شد؟

۱- پیشینه پژوهش

تاکنون آثار پژوهشی محدودی درباره پیمان ابراهیم و مخصوصاً بحران غزه نوشته شده است. در اینجا به برخی از این منابع که در نوع خود جدیدترین و به‌روزترین هستند، اشاره می‌کنیم. این منابع را به دو بخش تقسیم می‌کنیم؛ در ابتدا به آثار مربوط به بحران غزه و بعد به منابع مربوط به پیمان ابراهیم می‌پردازیم:

کتاب «غزه در بحران» از نوام چامسکی (۱۳۸۹)؛ (Chomsky, 2010) با یک دید عدالت‌محور به بحران غزه با تأکید بر سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ می‌پردازد و همچنین به تحلیل رابطه ایالات متحده و اتحادیه اروپا با اسرائیل پرداخته و نقش مقاومت مدنی و نظامی را در میان اعراب بررسی می‌کند. نویسنده روایت متفاوتی از مناقشه اعراب و اسرائیل ارائه می‌دهد که با آنچه دولت اسرائیل روایت می‌کند متفاوت است.

مقاله «ریشه‌های داخلی بحران غزه» از شهرام کالچی (۱۳۸۷)؛ (Kaleji, 2008) بحران غزه را برآیند تحولات در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌داند. این مقاله تأکید خود را بر سطح داخلی می‌گذارد؛ چراکه معتقد است بسیاری از تحلیل‌گران بر این باورند که اسرائیل، کشورهای عربی و قدرت‌های فرامنطقه‌ای با بهره‌گیری از اختلافات داخلی فلسطینیان به ویژه جنبش‌های فتح به رهبری محمود عباس و حماس به رهبری اسماعیل هنیه و نیز انجام برخی اقدامات در جهت تشدید آن، شرایط بحرانی اخیر را برای فلسطین رقم زده‌اند.

مقاله «فلسطین به مثابه اردوگاه؛ بررسی رویکرد «تاناتوپلیتیک» رژیم صهیونیستی در قبال بحران غزه» از جمشید خلقی و همکاران (۱۴۰۳)؛ (Kholghi, et al., 2024) با بهره‌گیری از مفاهیم نظری فوکو، اشمیت و جورجیو آگامبن در زمینه تاناتوپلیتیک (مرگ سیاست) اثبات می‌کند که رژیم صهیونیستی با توجه به نبود مشروعیت وجودی و در پی آن تهدیدات ادراک شده از سمت گروه‌های مقاومت فلسطینی نسبت به امنیت هستی‌شناختی خود، تلاش کرده است در قالب

رویکرد تاناتوپلیتیک به بازتعریف حاکمیت و هویت مردم فلسطین پردازد، راهبردهایی مانند امنیت‌سازی فضا/مکان را دنبال کرده و مخصوصاً غزه را در شکلی حداقل از زندگی قرار دهد. مقاله «پامدهای جنگ غزه بر بازدارندگی اسرائیل» از اسماعیل اقبال (۱۳۸۷)؛ (Eghbal, 2008) نشان می‌دهد که رژیم صهیونیستی پس از جنگ‌های متعدد با کشورهای عربی به این نتیجه رسیده است که به منظور حفظ موجودیت و بقا، چاره‌ای جز تقویت بازدارندگی خود در برابر کشورهای عربی منطقه ندارد. بدون تردید شتاب کشورهای عربی از دهه هفتاد میلادی به بعد برای امضاء قراردادهای صلح با اسرائیل، قابلیت بازدارندگی این رژیم را در مقابل این کشورها نشان می‌دهد.

مقاله «تحلیل نظری بر شکل‌گیری توافق‌نامه ابراهیم» از حمیدرضا تبشیری و مرتضی رفیعی بصیری (۱۴۰۱)؛ (Tabshiri & Rafiei Basiri, 2022) با روش توصیفی-تحلیلی به دنبال تحلیلی تئوریک از چستی و چرایی شکل‌گیری توافق‌نامه ابراهیم هستند. آن‌ها با توجه به نظریات روابط بین‌الملل، به دنبال تبیین این مسئله هستند که شکل‌گیری توافق‌نامه ابراهیم چگونه قابل تحلیل است؟ و نتیجه می‌گیرند که اسرائیل هیچ‌گاه تفکر نیل تا فرات را کنار نگذاشته و از رویکرد رئالیستی در سیاست امنیتی دست برنمی‌دارد.

مقاله «پیمان ابراهیم، کنش فعال ایران در غرب آسیا و مداخله فرمانطقه‌ای ایالات متحده» از پوریا آقاجانی منقاری و همکاران (۱۴۰۱)؛ (Aghajani Menghari, 2022) با روش توصیفی-تحلیلی دنبال این هدف هستند که ضمن شناسایی زمینه‌های شکل‌گیری پیمان‌نامه ابراهیم، ریشه‌یابی عوامل شکل‌گیری پیمان‌نامه ابراهیم، پدیده‌شناسی ترامپیسم، آینده‌نگری پیمان‌نامه ابراهیم و تأثیر آن بر امنیت منطقه‌ای غرب آسیا را مورد بررسی قرار دهند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان از آن دارد که پیمان ابراهیم تابعی از معامله قرن ترامپ و نتیجه عادی‌سازی روابط برخی از محافل عربی نظیر امارات و بحرین با تل‌آویو است.

مقاله «بیانیه پیمان ابراهیم و هنر فریب‌کاری از طریق تبلیغات و روابط عمومی» از پروفیسور آنتونی هال (۱۳۹۹)؛ (Hall, 2020) به خطر حذف مجدد فلسطینی‌ها اشاره می‌کند. وی معتقد است که تصمیم به حذف فلسطین و سازمان‌هایش از توافقی که می‌تواند روابط اسرائیل با اعراب و دنیای اسلام را دچار دگرگونی عظیم نماید، عمیقاً با روح عدالت در تضاد است و این حذف هیچ تناسب و تطابقی با پیمانی ندارد که خود را حامی «کرامت انسانی» می‌داند.

مقاله «تأثیر پیمان صلح آبراهام (ابراهیم) بر مجموعه امنیتی منطقه‌ای خاورمیانه از محمد بابایی و میرعلی میروسیفی (۱۴۰۱)؛ (Babaei & Miryusefi, 2021) حاکی از آن است که این پیمان می‌تواند با کم‌رنگ کردن دشمنی با اسرائیل و بساختن تهدید مشترک از ایران منجر به شکستن

انزوای منطقه‌ای رژیم صهیونیستی، تقویت قطب عربستان در مقابل محور مقاومت و کاهش پیوند میان سه زیرمجموعه در مجموعه امنیتی منطقه‌ای خاورمیانه گردد؛ اما مخالفت مردم منطقه با این روند به عنوان مانعی جدی در مقابل پیمان صلح ابراهیم تلقی می‌شود.

۲- چارچوب مفهومی: عمل‌گرایی در سیاست خارجی

از موضوعات مهم در زمینه سیاست‌گذاری خارجی کشورها، به کارگرفتن رویکردهایی است که به دو شاخه کلان آرمان‌گرایی و عمل‌گرایی تفکیک می‌شود. رویکرد آرمان‌گرایانه یا ایدئولوژیک محور به معنای پذیرش و التزام به یک نظام ارزشی درباره طبیعت بشر، جامعه، مسائل سیاسی و اقتصادی است که برای اتخاذ تصمیمات و اجرای آن‌ها یک سری اولویت‌ها و ترجیحات را پیش روی تصمیم‌گیرندگان قرار می‌دهد (Padelford & Lincoln, 1967: 59). رویکرد مذکور به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، اندیشه‌ها و گزاره‌های متعلق به بخشی از جامعه در نظر گرفته شده است که دیدگاه‌ها و نگرش‌ها را در مورد موضوعات و عناصر تشکیل‌دهنده جهان خارج، تعریف می‌کند و افراد و گروه‌های جامعه را حول محور اعتقادات، اهداف و رفتارهای مشترک به هم وابسته می‌سازد. بر این مبنا، در صورتی که سیاست خارجی یک کشور به دنبال نیل به اهداف صرفاً ایدئولوژیک در ورای مرزهای ملی باشد، سیاست خارجی ایدئولوژیک یا آرمان‌گرایانه نامیده می‌شود (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۲۸) (Barzegar, 2009: 128).

در مقابل، سیاست خارجی عمل‌گرا با تأکید بر واقعیت‌های موجود و پذیرش آن‌ها در پی بهره بردن حداکثری از فرصت‌ها جهت تأمین منافع ملی کشور می‌باشد. سه اصل کلان در این رویکرد عبارتند از: اول پذیرش نظم موجود بین‌المللی، دوم معقول و واقعی بودن منافع و اهداف سیاست خارجی و سوم محاسبه هزینه و منفعت در تعریف و تحقق اهداف مورد نظر. بنابراین یک سیاست خارجی عملگرا این موضوعات را در مرحله تدوین و اجرای سیاست خارجی در نظر می‌گیرد. اهداف و منافع در سیاست خارجی عمل‌گرا بر اساس واقعیت‌های نظام بین‌الملل تعریف و تعیین می‌شود. در سیاست خارجی عمل‌گرا همچنین توسعه اقتصادی و رفاه بر ایدئولوژی اولویت دارد. از دیگر ویژگی‌های سیاست خارجی عمل‌گرا عبارتند از محاسبه‌گری و عقلانیت در تعریف منافع، اهداف و روابط با دنیای خارج، فراهم ساختن زمینه‌های فکری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در داخل، پذیرش نظام بین‌الملل، ارتباط و تعامل با آن (همزمان تلاش در جهت تأثیرگذاری بر آن)، گسترش و توسعه روابط با دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، ارائه تصویر مطلوب از کشور و شهروندان در عرصه جهانی، اجتناب از تنش و تقابل با نظم بین‌الملل، پرهیز از درگیری و جنگ‌طلبی در جایی که با منافع حیاتی کشور در تعارض است، ادغام در اقتصاد جهانی و

بهره‌برداری حداکثری از فضای بین‌المللی در جهت تأمین منافع ملی و توسعه کشور و جلوگیری از تصمیمات شخصی و افراطی. (موسوی شفاپی، ۱۳۸۹: ۳۳۷) (Musavi Shafaei, 2010: 337). همچنین با توجه به اینکه سیاست خارجی، حلقه ارتباط مسائل داخلی با مسائل بین‌المللی است، در صورت ضعف این ارتباط بدون تردید امکان پیشبرد و تحقق اهداف توسعه‌محور کشور در سطح جهانی میسر نمی‌گردد. بنابراین یک سیاست خارجی را می‌توان به عنوان یک سیاست خارجی عمل‌گرا دانست که بر اساس اصول فایده‌مند، عملی بودن اندیشه‌ها و تحقق‌پذیر بودن آن‌ها استوار باشد (Gardini, 2011: 17).

۳- تأثیر جنگ غزه بر پیمان ابراهیم

در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ با تهاجم حماس به جنوب اسرائیل از نوار غزه یک درگیری مسلحانه میان اسرائیل و گروه‌های شبه‌نظامی فلسطینی به رهبری حماس آغاز شد. ارتش اسرائیل پس از پاکسازی خاک اسرائیل از حماس، با انجام یک کارزار گسترده بمباران‌های هوایی علیه اهدافی در غزه و در پی آن با تهاجم زمینی گسترده به نوار غزه آن را تلافی کرد. حمله تهاجمی حماس به اسرائیل همزمان با پنجاهمین سالگرد جنگ یوم کیپور در سال ۱۹۷۳ آغاز شد. این عملیات با عنوان طوفان الاقصی شناخته می‌شود. حمله مرگبار و غافلگیرانه هفتم اکتبر حماس به اسرائیل و متعاقب آن، بمباران تلافی‌جویانه غزه توسط ارتش اسرائیل تاکنون بیش از هزاران کشته و مجروح از هر دو طرف بر جای گذاشته است.

آنچه که جنگ را تا به کنون نگه داشته این است که اسرائیل با حمایت شدید آمریکا و برخی کشورهای اروپایی به دنبال گسترش بمباران‌ها و توسعه تلفات است؛ لذا بهترین گزینه برای اسرائیل در جهت مدیریت و مهار شرایط جدید، تبدیل معرکه حیاتی جاری در برابر خود به معرکه‌ای جهانی است. زمزمه‌ها درباره اینکه رویداد و نبرد جاری غزه در حکم ۱۱ سپتامبر اسرائیل و منطقه است، تلاشی هدفمند برای ورود عملیاتی غرب و آمریکا به صحنه تحولات و برخورد با جبهه مقابل اسرائیل است. امری که با توجه به اولویت‌های آمریکا برای مهار چین و روسیه و گرفتاری غرب و ناتو در جنگ اوکراین، احتمال وقوع آن بسیار ضعیف است. به همین دلیل در حال حاضر تمرکز اسرائیل و آمریکا بر انتقام‌گیری از مردم غزه و نسل‌کشی دسته‌جمعی فلسطینیان است.

توافق ابراهیم در تاریخ ۱۵ سپتامبر ۲۰۲۰ توسط امارات متحده عربی، بحرین و اسرائیل در چارچوب پیمان صلحی که به ابتکار ایالات متحده آمریکا انجام شده بود، امضا شد تا روابط دیپلماتیک بین طرف‌های امضاکننده را عادی‌سازی نماید (Guzansky & Marshall, 2020: 55).

این پیمان شامل چندین موضوع از جمله آموزش، توریسم، بهداشت، امنیت، موافقت‌های اقتصادی و تجاری و یک قرارداد کامل دیپلماتیک می‌باشد. به علاوه این توافق با اشاره کوتاه به منازعه اسرائیل و فلسطین، وضعیت‌های سیاسی و نظامی منطقه‌ای را پوشش می‌دهد. اسرائیل در منطقه بیش از هر چیز نیاز به شناسایی از سوی کشورهای مسلمان منطقه دارد؛ در عوض امارات متحده عربی به دست برتر سیاسی در منطقه نیاز دارد که از طریق تقویت روابط با اسرائیل و ایالات متحده به دنبال تأمین این هدف است. پیمان ابراهیم می‌تواند پیامدهای بین‌المللی داشته باشد و اگر به خوبی پیش برود و به تدریج زمینه‌ساز عادی‌سازی روابط کشورهای اسلامی از جمله عربستان سعودی با اسرائیل و امضاء توافقات صلح شود، امارات به عنوان کشور پیشگام در این زمینه جایگاه ویژه‌ای خواهد یافت. اقتصاد خاورمیانه نیز به شدت متأثر از منازعات محلی- منطقه‌ای مانند منازعه اسرائیل و فلسطین، اسرائیل و سوریه، اسرائیل و لبنان و جنگ‌های نیابتی ایران و عربستان است و این مسئله می‌تواند این کشورها را به سمت توافق با اسرائیل پیش ببرد.

پیمان ابراهیم از دو جهت حائز اهمیت است؛ اول اینکه امضای توافق صلح بین چهار کشور عربی فوق باعث شکل‌گیری همکاری‌های امنیتی و ائتلاف‌های جدید در منطقه می‌شود و دوم اینکه افزایش روابط بین کشورهای یاد شده و رژیم صهیونیستی، الگوهای دوستی و دشمنی شکل گرفته در منطقه را تغییر داده و یکی از عوامل مهم به هم پیوستگی مجموعه امنیتی خاورمیانه و شمال آفریقا را دچار تحول می‌کند (بابایی و میریوسفی، ۱۴۰۱: ۷۹-۸۲) (Babaei & Miryusefi, 2021: 79-82).

توافق ابراهیم هیچ تلاشی برای حل مسئله فلسطین نمی‌کند و امضاکنندگان آن هیچ‌کدام قصدی برای صلح ندارند. از آنجا که جریان غالب افکار عمومی در جهان عرب به شدت مخالف اسرائیل است و از مسئله فلسطین حمایت می‌کند، امارات متحده عربی بر این نکته تأکید دارد که روند عادی‌سازی امکان تحقق صلح را تقویت می‌کند و در واقع این گونه توافق را توجیه می‌کند. همان‌طور که یوسف العتیه، سفیر امارات در آمریکا گفته است: «توافق ابراهیم اساساً برای این هدف تنظیم شده تا الحاق کرانه باختری به اسرائیل را محدود و متوقف سازد و همچنین امکان تشکیل دو دولت را تقویت کند.» (Magid, 2021: 66) اما وقتی سرکوب در نوار غزه و بیت المقدس نظیر جنگ اخیر غزه (۲۰۲۳) توسط نیروهای اسرائیلی تشدید می‌شود، چندان بیانی‌ای از سوی مقامات اماراتی مبنی بر نگرانی از سیاست‌های سرکوب اسرائیل صادر نمی‌گردد و در واقع مشخص نیست که این توافقات چگونه قرار است حقوق فلسطینی‌ها را مورد حمایت قرار دهد؟

توافق ابراهیم در نهایت بیشتر نگران مسئله ایران به عنوان یک تهدید مشترک است تا مسئله فلسطین و الحاق سرزمین‌های فلسطینی. در واقع همکاری امارات و اسرائیل برای مقابله با ایران در

منطقه طراحی شده است (Tohme, 2023: 69). بنابراین توافق ابراهیم گامی در جهت یک سیاست خارجی منطقه‌ای جدید است؛ زیرا موج عادی‌سازی با اسرائیل، ژئوپلیتیک منطقه را بر اساس یک محور جدید مورد حمایت آمریکا در منطقه خلیج فارس برای مقابله با ایران و تقویت پیوندهای امنیتی و اقتصادی تغییر می‌دهد؛ بدون اینکه به مسئله فلسطین- اسرائیل اشاره‌ای داشته باشد. منتقدان نیز در واقع به همین موضوع اشاره دارند که توافق ابراهیم هیچ تأثیر مثبتی بر اوضاع کرانه باختری و نوار غزه نداشته و روند سرکوب و خشونت علیه فلسطینی‌ها را کاهش نداده است؛ از طرفی این خشونت و سرکوب نیز روند همکاری بین اسرائیل و کشورهای خلیج فارس را محدود نساخته است. شواهد نشان می‌دهد که در سیاست خارجی عمل‌گرایانه امارات، توافقات تجاری دوجانبه با اسرائیل نسبت به موضوع حمایت از حقوق فلسطینی‌ها، اهمیت و اولویت بیشتری دارد (Tohme, 2023: 69). دولت‌های امارات و بحرین تعهد خود را به حفظ و تداوم روابط و پیوندها با اسرائیل در مقابل تهدید و «جاه‌طلبی‌های» ایران اعلام کردند (Soliman, 2024: 171).

از زمان حملات ۷ اکتبر ۲۰۲۳ حماس و پاسخ گسترده و تخریب‌گر اسرائیل در نوار غزه، روابط اسرائیل و کشورهای عربی تحت شدیدترین فشارها قرار گرفته است؛ رهبران کشورهای عربی به شکل‌های مختلف انتقادات خود را علیه اسرائیل مطرح می‌کنند و حمایت خود را از مسئله فلسطین اعلام می‌دارند. البته برعکس انتفاضه دوم و جنگ‌های اخیر اسرائیل علیه حماس در غزه، هیچ کشور عربی روابط با اسرائیل را حتی پس از گذشت ماه‌ها از جنگ غزه قطع نکرده است (Harkov, 2024). طبق گزارش سالانه ۲۰۲۳ مؤسسه صلح توافق ابراهیم^۱ «موافقتنامه‌های عادی‌سازی با امارات، بحرین، مراکش، بعلاوه کوزوو و حتی موافقتنامه‌های صلح با اردن و مصر ادامه داشته و روابط دیپلماتیک و تجاری برقرار است.» (Harkov, 2024) طبق همین گزارش تحولات مثبتی نیز در این دوره رقم خورده است؛ از جمله اینکه یک سازمان مرتبط با توافق ابراهیم در سال ۲۰۲۳ توسط جراد کوشنر، داماد ترامپ و مشاور ارشد ترامپ در دوره ریاست جمهوری، تأسیس شد، در ماه نوامبر همین سال ملاقاتی بین اسحاق هرزوگ، رئیس‌جمهور اسرائیل و محمد بن زاید، رئیس دولت امارات صورت گرفت، وزیر امور خارجه اسرائیل، الی کوهن، در ماه سپتامبر به بحرین سفر داشت و در همین ماه سپتامبر ابتکار کریدور هند- خاورمیانه- اروپا نیز با هدف پیوند آسیای شرقی به اروپا از طریق خلیج فارس و اسرائیل اعلام شد. قرارداد تجارت آزاد امارات و اسرائیل به عنوان یک شکوفایی اقتصادی در آوریل ۲۰۲۳ اجرایی شد. تجارت بین اسرائیل و امضاکنندگان توافقنامه ابراهیم و همچنین با اردن و مصر ۱۶ درصد در سال

¹. Abraham Accords Peace Institute

۲۰۲۳ افزایش یافت و از ۴ میلیارد دلار گذشت. البته با محاسبه تنها ماه‌های قبل از حمله حماس به اسرائیل، تجارت ۲۴ درصد رشد کرد (Harkov, 2024).

این گزارش اضافه می‌کند که پس از ۷ اکتبر، علی‌رغم مخالفت‌ها و تنش‌ها، رهبران کشورهای عضو توافق ابراهیم، «تعهد خود را به این توافق تاریخی تأیید کردند و از طریق افزایش اعتمادسازی با اسرائیل، هماهنگی برای کمک‌های بهداشتی و بشردوستانه به غزه را انجام دادند.» (Harkov, 2024) هرچند این گزارش اشاره می‌کند که «جنگ یک تأثیر منفی قوی بر افکار عمومی منطقه‌ای علیه اسرائیل داشته است و روند عادی‌سازی روابط اسرائیل با عربستان را کند کرده است.» (Harkov, 2024) علی‌رغم تنش‌های ژئوپلیتیکی و جنگ‌های جاری، توافق‌نامه ابراهیم در سال ۲۰۲۴ پایداری خود را نشان داده است. با وجود کاهش گردشگری و فعالیت‌های مردمی، چندین رویداد مهم جامعه مدنی و بین‌ادیان در ماه‌های گذشته رخ داده است که افراد با پیشینه‌های مختلف را پیرامون ارزش‌های گفتگو و مدارا گرد هم آورده است. امارات متحده عربی و مراکش نیز از روابط و اعتماد ایجاد شده با اسرائیل از زمان امضای توافق‌نامه ابراهیم برای همکاری با مقامات اسرائیلی در ارسال کمک‌های بشردوستانه گسترده به غزه استفاده کرده‌اند. مؤسسه صلح توافق‌نامه ابراهیم قویاً معتقد است که «منطق، ارزش‌ها و چشم‌انداز زیربنایی در بطن توافق‌نامه ابراهیم همچنان اهمیت دارد، بلکه مهم‌تر از همیشه برای شکل دادن به آینده‌ای باثبات و مرفه برای منطقه است.» این مؤسسه به کار خود برای پیگیری، تقویت و پیشبرد این توافق‌نامه‌های تاریخی و گسترش دایره صلح و همکاری منطقه‌ای ادامه می‌دهد (Abraham Accords Institute, 2024).

مؤسسه صلح توافق ابراهیم در خصوص آثار منفی و چالش‌های جنگ غزه بر روابط علنی و غیرعلنی اسرائیل آگاه است، با این حال، لایت استون، مدیر مؤسسه و فرستاده ویژه دولت ترامپ در امور عادی‌سازی اقتصادی و مشاور ارشد دیوید فریدمن، سفیر سابق ایالات متحده در اسرائیل، در مصاحبه‌ای توضیح داد که چرا هنوز دلایل زیادی برای خوش‌بینی وجود دارد و چگونه توافق ابراهیم همچنان می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد و به عنوان نمونه و بستری برای پیشبرد صلح در خاورمیانه مطرح باشد. او تأکید می‌کند که روابط حسنه بین اسرائیل و کشورهای عربی حتی برای حل مسئله فلسطین و غزه نیز بهتر است؛ چراکه اولاً کشورهای عربی از جمله عربستان، برخلاف سال‌های بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر، گذار از اسلام افراطی به اسلام میانه‌رو را تجربه کردند و منافی در پیوند با اسلام افراطی و حماس ندارند. دوم اینکه کشورهای منطقه منافع راهبردی امنیتی، اقتصادی و تجاری از قبل رابطه با اسرائیل دارند و این کشورها به منافع مرتبط با روابط بیزینس-بیزینس نسبت به روابط دولت-دولت پی برده‌اند. روابط بخش خصوصی نسبت به روابط دولت‌ها

در مواقع بحرانی مانند جنگ، کمتر با چالش مواجه می‌شود. مردم منطقه اکنون عمل‌گرا و واقع‌گراتر شده‌اند (Harkov, 2024).

بحران غزه یک چالش جدی برای دولت‌های عربی است که با دولت اسرائیل روابط دیپلماتیک داشته‌اند یا به دنبال برقراری رابطه دیپلماتیک با این کشور بوده‌اند. جنگ اسرائیل-حماس احتمالاً تأثیری بر توافق ابراهیم نخواهد گذاشت، هرچند انتقادات جدی در امارات و بحرین در خصوص واکنش اسرائیل به حملات حماس به همراه داشته است. تحلیل‌گران و شاهدان نگران گسترش منازعه در منطقه بوده‌اند. بسیاری در مورد برنامه و سناریوی عملی دولت اسرائیل برای غزه تردید دارند. بازگشت مسئله فلسطین به مرکز موضوعات منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیر منفی بر همگرایی اسرائیل در اقتصاد منطقه و دورنمای روابط مردم با مردم بین اسرائیل و همسایگان عرب آن خواهد داشت. قطعاً کشورهای عربی که به دنبال عادی‌سازی روابط با اسرائیل بوده‌اند این تصمیم را به تأخیر می‌اندازند (Al-Ketbi, 2024).

بنابراین در چنین شرایطی این سؤال مطرح می‌شود که آیا آینده‌ای برای توافق ابراهیم خواهد بود؟ از طرفی بحث شناسایی و به رسمیت شناختن اسرائیل به طور دائم در منطقه و نیاز به ادغام در سیستم منطقه‌ای مطرح است و از طرفی دیگر هم موجودیت اسرائیل از سوی گروه‌های مقاومت نادیده گرفته می‌شود و هم اسرائیل حقوق مشروع فلسطینی‌ها را نادیده می‌گیرد. حملات حماس بنا بر اعتقاد بسیاری از طریق برجسته کردن مسئله فلسطین که تا حدی به فراموشی سپرده شده بود، موضوع عادی‌سازی روابط با اسرائیل را به چالش کشید و دولت‌های میانه‌رو که برنامه‌ای برای توسعه روابط با دولت یهود داشتند را با مشکل جدی مواجه ساخت. بعد از بحران غزه، افکار عمومی اعراب و مسلمانان به شدت در جهت انکار مشروعیت اسرائیل و علیه سیاست‌های دولتمردان خود بوده است (Al-Ketbi, 2024). شاید این بحران باعث بازگشت به شرایط قبل از توافق ابراهیم در منطقه نشود، اما به هر حال تأثیر مهمی بر دورنمای همکاری اقتصادی منطقه‌ای و رسمی شدن روابط با اسرائیل از سوی دولت‌های عرب خواهد داشت.

۳-۱- امارات؛ جنگ غزه و توافق ابراهیم

انتقادات علیه توافق ابراهیم پس از جنگ غزه بالا گرفت. از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ تصویر امارات در افکار عمومی منطقه بدتر شد. یک نظرسنجی که در ژانویه ۲۰۲۴ توسط مرکز عربی واشنگتن دی سی انجام شد، نشان داد ۶۷ درصد پاسخ دهندگان در ۱۶ کشور عرب زبان مخالف رویکرد امارات در مورد جنگ غزه هستند و آن را بد و یا خیلی بد می‌دانند. احساسات ضد اماراتی در منطقه در بین مردم کشورهای مسلمان عرب افزایش پیدا کرده و خشم نسبت به شهروندان اماراتی که به

کشورهای دیگر در منطقه سفر می‌کنند نیز به دلیل روابط امارات با اسرائیل بالا گرفته است. اگر مسئله احساسات منفی علیه امارات در سطح منطقه برای این کشور اهمیت نداشته باشد، مخالفت‌های داخلی قطعاً باعث نگرانی دولت خواهد شد. برخی از چهره‌های شاخص اماراتی که قبلاً از توافق حمایت می‌کردند، اکنون پس از جنگ غزه دیگر چندان از روابط دو کشور دفاع نمی‌کنند. یکی از تحلیلگران سیاست منطقه‌ای امارات می‌گوید: «تتائهاو شهرک‌سازی را برخلاف قولی که داده بود متوقف نکرد. برای اسرائیل این موضوع اصلاً اهمیت ندارد و این باعث نارضایتی در افکار عمومی داخل کشور شده است.» نارضایتی به نقطه اوج خود رسیده است و در تیر اخبار رسانه‌های اجتماعی، نماز جمعه و نشست‌های شبانه قرار گرفته است. دانشگاهیان علناً با سیاست‌های دولت در قبال اسرائیل مخالف‌اند و طولانی شدن جنگ نیز خشم آن‌ها را بیشتر می‌کند. مقامات دولتی نیز از نارضایتی‌ها ابراز نگرانی می‌کنند و برای اقناع مردم تحت فشار زیاد هستند (International Crisis Group, 14 June, 2024: 3).

علی‌رغم افزایش هزینه‌های توافق ابراهیم در اثر جنگ غزه، امارات برای رسیدن به منافع استراتژیک و عمل‌گرایانه ناشی از این توافق، هیچ نشانه‌ای از خود مبنی بر بازنگری در سیاست عادی‌سازی بروز نمی‌دهد. دولت امارات علی‌رغم تشدید جنگ غزه و افزایش شمار قربانیان، به دلیل اینکه پیمان ابراهیم راهی برای نفوذ و میانجی‌گری و همچنین راهی برای تأمین منافع ملی این کشور است، بر حفظ پیمان و روابط دیپلماتیک با اسرائیل تأکید دارد (Abdollahyev, 2024: 44). دولت امارات هرچند برای امضای این توافق، انگیزه و دغدغه‌ای برای منازعه اسرائیل- فلسطین نداشت، پیش‌بینی کرده بود که این توافق باعث پیشبرد صلح بین اسرائیل و فلسطین می‌شود، اما جنگ غزه، صلح و امنیت در منطقه را به مخاطره انداخت. این مسئله موجب شد تا توافق ابراهیم یک معما برای رهبران امارات شود. از طرفی این توافق باعث خشم مردم خاورمیانه علیه شهروندان اماراتی می‌شود که در منطقه مسافرت می‌کنند و در داخل نیز سبب ناامیدی مردم امارات از سکوت دولت‌شان در مقابل ویران‌سازی غزه توسط اسرائیل و ادامه روابط با این کشور می‌گردد. با گسترش تنش در سراسر خاورمیانه در اثر جنگ غزه، هدف مورد ادعای دولت امارات در خصوص تقویت صلح و امنیت از طریق افزایش تعاملات بین کشورهای منطقه نیز با چالش اساسی مواجه گردیده است. توافق ابراهیم تا حدی نفوذ امارات بر اسرائیل را افزایش داده است؛ بنابراین امارات هرچند

انتظار نمی‌رود روند عادی‌سازی را متوقف کند، اما تعلیق روابط تجاری (مثل آنچه که بحرین انجام داد) می‌تواند حداقل اگر جنگ را متوقف نمی‌کند، باعث بالابردن هزینه‌های دولت اسرائیل در جنگ علیه غزه شود و در کنار فشارهای بین‌المللی، به پایان آن کمک کند. این موضوع همچنین می‌تواند انتقادهای دولت امارات را نیز کاهش دهد. ظاهراً تا به حال دولت امارات هیچ تصمیمی برای عقب‌نشینی از توافق ابراهیم ندارد و همچنان معتقد است منافع استراتژیک ناشی از این توافق بیش از هزینه‌های آن است. سؤال این است که آیا در صورت ادامه جنگ غزه و تداوم فشارها علیه دولت امارات نیز این سیاست ادامه می‌یابد یا خیر؟

جنگ غزه چالش‌های دیگری نیز برای رهبران امارات داشته است. یکی از اهداف اصلی استراتژیک ابوظبی، ثبات منطقه‌ای و بهبود ارتباطات و پیوندهای بین منطقه‌ای از جمله پیوند با آفریقا، خاورمیانه و آسیاست. هرچند در عمل سیاست‌های امارات در راستای این هدف نبوده و گاهی امارات متهم است که جنگ داخلی سودان را شعله‌ورتر کرده است، اما رهبران اماراتی به وضوح علاقه دارند تا ارتباطات تجاری خود را توسعه دهند و به عنوان یک مرکز تجاری و لجستیک در منطقه مطرح شوند. خشونت دوره‌ای بین اسرائیل و فلسطین که به خارج از مرزها نیز گسترش پیدا می‌کند، مانعی برای این بلندپروازی‌هاست. حملات حوثی‌های یمن علیه کشتیرانی در دریای سرخ، (یکی از مسیرهای تجاری منطقه‌ای) نمونه‌ای بارز از سرایت خشونت مذکور است که بسیار خطرناک است (International Crisis Group, 14 June, 2024: 4).

اماراتی‌ها همچنان تأکید دارند که توافق ابراهیم راهی برای حمایت از فلسطینی‌ها در برابر سیاست الحاق اسرائیل و راهی برای ازسرگیری مذاکرات آینده برای عملی‌شدن راه‌حل دو دولت است. یوسف العتیبی، سفیر امارات در آمریکا می‌گوید: «آنچه توافق ابراهیم انجام داد، ایجاد فضای بیشتر برای دیپلماسی و راه‌حل دو دولت بود... ما این مسئله را نمی‌توانیم حل کنیم. به هر حال یکی از بازیگران خود منطقه باید برای حل این مسئله اقدام کند.» لانا نصیبه، سفیر و نماینده دائم امارات در سازمان ملل متحد، تأکید کرده که «امارات متحده عربی، کمک‌های مالی و سیاسی برای بازسازی غزه را مشروط به یک نقشه راه پایدار مورد حمایت آمریکا برای راه‌حل دو دولت می‌کند که مورد توافق اسرائیل، فلسطین و گروهی از کشورهایی که بر دو طرف نفوذ دارند باشد.» (Al-Ketbi, 2024) در واقع از نظر دولت امارات، توافق ابراهیم به دلیل بازگذاشتن مسیر دیپلماسی برای حل مسئله فلسطین از طریق میانجی‌گری، کمک به مردم غزه برای بازسازی این باریکه و نهایتاً تحقق دولت فلسطینی در فضای ثبات منطقه‌ای ضرورت دارد.

رهبران امارات همچنان از رابطه با اسرائیل دفاع می‌کنند. آن‌ها معتقدند رابطه با اسرائیل به آن‌ها اجازه می‌دهد به مردم نیازمند فلسطین کمک کنند. با چنین توجیهی اماراتی‌ها می‌گویند «ما فلسطینی‌ها را رها نکرده‌ایم. رابطه با اسرائیل به ما این اجازه را می‌دهد تا سریع‌تر بتوانیم برای کمک‌های بشردوستانه در صورت لزوم اقدام کنیم.» ظرف یک هفته پس از شروع جنگ، امارات یک هواپیمای حامل مواد و وسایل بهداشتی را به العریش مصر در شبه جزیره سینا فرستاد و ۳۴ میلیون دلار به غزه کمک کرد. دولت امارات در ۶ ماه گذشته مرکزی برای مراقبت‌های بهداشتی کودکان غزه و یک بیمارستان دریایی و همچنین یک مرکز آب‌شیرین‌کنی برای حل مشکل آب در نوار غزه تأسیس کرده است. زمانی که کمک‌کنندگان غربی کمک‌های مالی به آژانس امداد و کار سازمان ملل^۱ (سازمان اصلی ارائه دهنده کمک به پناهندگان فلسطینی) را به دلیل ادعای دخالت دوازده کارمند که در حملات حماس دست داشتند به حالت تعلیق در آمد، ابوظبی کمک‌های خود را به این سازمان دو برابر کرد. یک مقام اماراتی به گروه بین‌المللی بحران گفت: امارات متحده عربی بر این باور است که خط مستقیمی که با اسرائیل به لطف توافقنامه ابراهیم دارد، مفید بوده است: «ما از عادی‌سازی استفاده کرده‌ایم، از روابط خود با اسرائیل برای کمک به [کاهش] وضعیت وخیم انسانی استفاده کرده‌ایم و در حال حاضر همین نیز برای ما کافی است.» اما حمله اسرائیل به آشپزخانه مرکزی جهانی^۲ (یک شریک اماراتی در غزه) در ۲ آوریل ۲۰۲۴ نشان داد که این توافقنامه برای محافظت از تلاش‌های بشردوستانه امارات کمک‌چندانی نکرده است (International Crisis Group, 14 June, 2024: 4).

علی النعیمی، رئیس کمیته دفاع، داخله و امور خارجی شورای ملی فدرال امارات گفته است: «توافق ابراهیم آینده ماست. این یک توافق بین دو دولت نیست، بلکه یک پلتفرم است که ما معتقدیم باید منطقه‌ای را متحول کند که در آن همه از امنیت، ثبات و رفاه برخوردار شوند؛ حتی در شرایطی که وزارت خارجه امارات، کارزار نظامی مرگبار اسرائیل در غزه را محکوم کرده است و دیپلمات‌های آن خواستار آتش‌بس شده‌اند. این اظهارات عمومی در حالی مطرح می‌شود که سایر کشورهای عربی (از جمله کشورهای که روابط خود را با اسرائیل عادی کرده‌اند) نظیر اردن، سفیر خود را از اسرائیل فراخواند و سایرین به نمایندگی از فلسطینیان به شدت به اقدامات اسرائیل اعتراض کردند (Helou, 2023). آندریاس کریگ^۳، مدیر عامل مؤسسه پژوهشی خاورمیانه و شمال آفریقا^۴ در لندن می‌گوید: «من واقعاً از این [اظهارات النعیمی] تعجب نمی‌کنم؛

¹ - UN Relief and Works Agency

² - World Central Kitchen

³ - Andreas Krieg

⁴ - MENA Analytica

زیرا برای روابط اماراتی، توافق ابراهیم و رابطه با اسرائیل، استراتژیک‌تر از این است که با یک جنگ خدشه‌دار شود.» (Helou, 2023)

جاناتان لرد، مدیر برنامه امنیتی خاورمیانه در مرکز امنیت جدید آمریکا، خاطر نشان کرد که از زمان امضای توافقنامه، امارات متحده عربی، شانزدهمین شریک تجاری بزرگ اسرائیل شده است. لرد می‌گوید: «اماراتی‌ها در سال ۲۰۲۳ یک قرارداد تجارت آزاد با اسرائیل امضا کردند. صدها هزار گردشگر اسرائیلی به امارات سفر کرده‌اند... امروز اماراتی‌ها تحت حمایت دو سامانه مختلف دفاع هوایی اسرائیل که از امارات در برابر موشک‌های حوثی‌ها محافظت می‌کنند، به خواب می‌روند.» وی می‌افزاید که «برای امارات و اسرائیل، محاسبات کاملاً روشن است: صفحات تکنیکی جابجا شده‌اند و دیگر راه برگشتی وجود ندارد. منافی که از همکاری استراتژیک برای هر دو کشور حاصل می‌شود، چالش‌های مرتبط با مناقشه اسرائیل و فلسطین را تحت الشعاع قرار می‌دهد، به‌ویژه با اعتراض عمومی نسبتاً کمی در داخل.» (Helou, 2023) بنابراین همان‌طور که ملاحظه می‌شود موضوعات مرتبط با امنیت ملی در حوزه‌های مختلف نظامی، منافع ملی اقتصادی و تجاری و غیره مندرج در پیمان ابراهیم برای امارات از اهمیت زیادی برخوردار است.

دیدگاه برخی از تحلیلگران اماراتی در این خصوص حائز اهمیت است. آن‌ها معتقدند جنگ غزه به هر حال بر روابط امارات با اسرائیل در بلندمدت تأثیرگذار است. آن‌ها خاطر نشان می‌کنند که درست است که برای دولت حفظ روابط سیاسی با اسرائیل یک انتخاب استراتژیک است، اما این ممکن است سطوح دیگر روابط را شامل نشود. از نظر آن‌ها هرچند برای رهبران امارات همکاری‌های دفاعی و امنیتی، تکنولوژی، کشاورزی و بهداشتی از اهمیت حیاتی برخوردار است، اما همکاری بخش خصوصی و تجارت با اسرائیل در کوتاه‌مدت و میان‌مدت کاهش خواهد یافت (Al-Ketbi, 2024). از این دیدگاه، تمایل بخش خصوصی و شرکت‌ها به همکاری با یکدیگر، به دلیل نگرانی بابت از دست دادن مشتری و فشارهای مردمی کاهش خواهد یافت. این همکاری و روابط از نظر آن‌ها ممکن است به سطح قبل از توافق یا حتی کمتر از آن برسد. به عبارت دیگر در سطح بالا روابط دولت-دولت و بیزینس-بیزینس حفظ می‌شود، اما در عمل برنامه‌ای برای اجرا وجود ندارد. آن‌ها در مجموع عادی‌سازی عمیق را وابسته به از سرگیری فرآیندهای دیپلماتیک برای تشکیل دولت فلسطینی می‌دانند.

¹ - Center for a New American Security

۳-۲- واکنش بحرین

وقتی موضوع عادی‌سازی روابط بین اسرائیل و جهان عرب مطرح می‌شود، بحرین در مقایسه با امارات، اصالت عربی بیشتری دارد. دولت بحرین به روابط دوجانبه با اسرائیل متعهد است. محاسبات راهبردی آن تغییر نکرده است: تهدید مشترک ناشی از ایران، درک قدرت لابی اسرائیلی در سیاست آمریکا، وزن سیاسی اسرائیل در واشینگتن و تمایل به ترویج تصویر پادشاهی به عنوان یک کشور صلح‌آمیز با مدارای مذهبی برای دولت بحرین اولویت زیادی دارد. انگیزه‌های اقتصادی برای بحرین اهمیت کمتری دارد؛ اقتصاد این کشور کمتر از ده درصد اقتصاد امارات متحده عربی است و بسیار کمتر مبتنی بر تجارت بین‌المللی و فناوری پیشرفته و نوآوری است. همان‌طور که یکی از تحلیلگران بحرینی می‌گوید روابط مردم با مردم، روابط تجاری و روابط سیاسی رسمی با اسرائیل (اگرچه در سطح نمادین مهم است)، لزوماً محتوای زیادی ندارد (Cafiero, 2024).

بحرین با امارات متحده عربی متفاوت است. رژیم آن در میان مردم محبوبیت کمتری دارد و جمعیت آن به طور علنی متأثر از انقلاب‌های عربی ۲۰۱۱ عقاید و واکنش‌های سیاسی خود علیه رژیم را ابراز کردند. احساسات ضد عادی‌سازی گسترده، اگر نگوئیم عمیق است و همبستگی بسیار قوی با فلسطینی‌ها وجود دارد (Abdollahyev, 2024: 45). رژیم تلاش زیادی برای توجیه توافق ابراهیم انجام نداد. تظاهرات، تحصن و راهپیمایی‌های اعتراضی در خارج از منامه، به‌ویژه در مناطق شیعه‌نشین وجود داشته است. روزهای اول بحران شاهد تظاهرات با هزاران شرکت‌کننده بود. دولت تظاهرات‌های کوچک و «عملیاتی» را به عنوان دریاچه فشار مجاز می‌داند، اگرچه آن‌ها فقط پرچم‌های بحرین و فلسطین (نه پرچم‌های حماس، اسرائیل یا ایالات متحده) را مجاز می‌دانند. بنا به گفته یکی از تحلیلگران در بحرین «خیابان مهم است، بنابراین پادشاه اهمیت می‌دهد [و] نمی‌خواهد گردش را بیرون بیاورد.» دولت بحرین تلاش می‌کند با مواضع امارات متحده عربی و به‌ویژه عربستان سعودی همسو بماند. طبق گفته یک بحرینی آگاه «بیانیه‌های رسمی همیشه باید متعادل باشد»، اگرچه احساسات درون دولت به شدت ضد حماس است و احساس می‌کند که اسرائیل «آنچه را که لازم است برای از بین بردن حماس انجام می‌دهد.» (Cafiero, 2024)

دولت بحرین در واکنش به حملات اسرائیل به غزه، سفیر خود را از اسرائیل فراخوانده است (Whitson, 2024). مجلس سفلی منتخب بحرین در دوم نوامبر ۲۰۲۳ «قطع روابط اقتصادی با اسرائیل و بازگشت سفرای هر دو طرف... در حمایت از آرمان فلسطین و حقوق مشروع مردم برادر فلسطین» را اعلام کرد (Helou, 2023). با این حال، مجلس بحرین در سیاست خارجی (یا در واقع در هیچ موضوع مهمی) هیچ اختیار یا نفوذی ندارد و سخنگویان مربوطه دولت (وزارت امور

خارج و کاخ) چنین اطلاعیه‌ای ندادند. دیپلمات‌های اسرائیلی در بحرین در واقع اندکی پس از ۷ اکتبر توسط دولت اسرائیل برای ملاحظات امنیتی تخلیه شدند؛ مانند آنچه در مصر، اردن، مراکش، ترکیه و ترکمنستان رخ داد. سفیر بحرین در اسرائیل نیز بلافاصله پس از حملات اکتبر، برای ملاحظات امنیتی به بحرین بازگشت و هنوز به تل آویو بازنگشته است. پروازها به دلایل امنیتی متوقف شد؛ البته دولت اعلام کرد هیچ قصدی برای بستن سفارت‌ها وجود ندارد. آن‌ها ادعا می‌کنند که سفارت بحرین هنوز فعال است، هرچند از راه دور. در مورد سیاست اعلام شده توسط مجلس نیز اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی معتقدند که این یک ابتکار مستقل از سوی مجلس است که به عنوان یک نهاد منتخب، تمایل بیشتری به رادیکالیسم و پوپولیسم دارد. برخی دیگر ارزیابی می‌کنند که دولت ممکن است از این ویژگی‌های پارلمان استفاده کرده باشد تا «دریچه ایمنی» برای ابراز مخالفت عمومی از اقدامات اسرائیل بدون نیاز به ایجاد تغییر در سیاست‌های دولت ایجاد کند (Cafiero, 2024).

بحرین همچنین آسمان خود را به پروازهای اسرائیلی بسته است، اما از توافق خارج نشده است. این دولت سعی کرده است تا یک سیاست متعادل را در قبال بحران غزه در پیش بگیرد. از طرفی وزیر امور خارجه بحرین حملات حماس تحت عنوان «طوفان الاقصی» و کشتار غیرنظامیان توسط این گروه را محکوم کرده و از طرفی نیز دولت بحرین حملات اسرائیل علیه غزه را نیز محکوم نموده و همواره خواستار آتش‌بس فوری در جنگ بوده است (Northam, 2023). در واقع علی‌رغم اقدامات نمادین توسط دولت بحرین، این دولت هیچ‌گاه قصد خود را برای خروج از پیمان ابراهیم اعلام نکرده است و آن را در جهت منافع خود ارزیابی می‌کند.

۳-۳- اوضاع عمومی امارات و بحرین

جنگ اسرائیل- حماس، سیاست داخلی و خارجی امارات و بحرین را پیچیده کرده است. در هر دو کشور، دولت‌های حاکم این موضوع را به وضوح مطرح کردند که بازگشتی در تصمیم آن‌ها در خصوص روابط رسمی دیپلماتیک با اسرائیل نیست؛ چراکه تصمیم به عادی‌سازی کامل روابط بر اساس منطق قوی استراتژیک و ژئواکونومیک پایدار گرفته شده و این دولت‌ها تمایلی ندارند که برنامه ملی آن‌ها توسط گروه‌های افراطی تعیین شود. البته واقعیت آن است که وخیم‌تر شدن جنگ غزه افکار عمومی را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده است و پذیرش عمومی عادی‌سازی با مشکل جدی مواجه شده است (Prowant, 2024).

نکته‌ای که در مورد هر دو کشور امارات و بحرین وجود دارد این است که جوامع آن‌ها به دور از سیاست نگه داشته شده‌اند و سیاست‌گذاری به طور انحصاری در اختیار خاندان حاکم قرار

دارد. عقاید و نقطه نظراتی که مخالف دیدگاه حاکم باشد، به طور شخصی و یا در سطح رسانه‌ها به طور نامشخص یعنی بدون ذکر نام مطرح می‌شود. با این حال، مانند مصر و اردن، احساسات طرفدار فلسطین و ضد اسرائیل به ویژه در بحرین، (جدای از برجسته بودن واقعی آن‌ها، به خصوص در بحران کنونی) می‌تواند مسئله‌ای برای انتقادات گسترده‌تر علیه رژیم‌ها و سیاست‌های آن‌ها باشد. این راهی است برای تخلیه ناامیدی سرخورده مردم به شیوه‌ای قابل قبول از نظر سیاسی. در هر دو کشور توجه دقیقی به افکار عمومی شده است؛ در حالی که امارات متحده عربی یک کشور دموکراسی نیست، یک حلقه بازخورد قوی بین رهبری و مردم (اماراتی) وجود دارد که با اعتماد قابل توجهی به خرد و سیاست‌های رهبری خود پاسخ می‌دهند.

شواهد میدانی از افکار عمومی دو کشور نشان می‌دهد که هیچ همدردی از طرف مردم این کشورها نسبت به اسرائیل در جریان حملات ۷ اکتبر حماس وجود ندارد. شاهدان عینی معتقدند تعداد کمی از مردم در امارات و بحرین می‌پذیرند که حماس عامل بحران غزه است. البته افکار عمومی شاید چندان هم با حماس احساس همدردی ندارند. رهبری این کشورها به خصوص امارات از گذشته دشمنی سرسختی با اخوان المسلمین (شاخه فلسطینی که پیشرو حماس بوده است) داشته است. با این حال آن‌ها خاطر نشان می‌کنند که تا حد زیادی حماس و فلسطینی‌ها از ماه اکتبر در گفتمان عرب (و گسترده‌تر) به هم پیوسته‌اند: انتقاد از حماس به عنوان خدمت به روایت اسرائیل تلقی می‌شود. یکی از تحلیلگران حوزه خلیج فارس به خطر «روماتیک شدن حماس» اشاره کرد؛ چیزی که آن‌ها در غرب نیز رایج می‌دانند. انتقاد مستقیم کمی از سوی دولت اماراتی نسبت به حماس به عنوان یک «سازمان تروریستی» صورت می‌گیرد و تصمیم حساب شده‌ای برای عدم استفاده از اصطلاح قانونی «تروریسم» به منظور «جلوگیری از سناریوی دیگری پس از ۱۱ سپتامبر» صورت گرفته است (Prowant, 2024).

طبق بررسی‌های انجام شده، افکار عمومی این دو کشور بر این اساس است که مردم هرچند مخالف اقدام حماس هستند، اما پاسخ اسرائیل را نیز متناسب با آن حملات نمی‌دانند و معذور افرادی که حملات حماس را تقیح کرده‌اند، پس از حملات گسترده اسرائیل دیگر لحن انتقادی از خود نسبت به حماس نشان نمی‌دهند؛ به خصوص زمانی که این بحث مطرح می‌شود که اسرائیل به دنبال اخراج فلسطینی‌ها از غزه به صحرای سیناست. مردم در خصوص سیاست اسرائیل در غزه تردید دارند و معتقدند اسرائیل برنامه عملی برای پایان جنگ غزه ندارد. آن‌ها همچنین در مورد اینکه کشورهای عربی در بازسازی غزه پس از جنگ نقشی داشته باشند، شک دارند. افکار عمومی در امارات و بحرین بر آتش‌بس فوری تأکید دارند و خواهان تلاش‌های سریع دیپلماتیک برای نهایی شدن راه حل دو دولت هستند. آن‌ها معتقدند هرچه که جنگ بیشتر تداوم پیدا کند،

خشونت و افراط‌گرایی نیز در منطقه افزایش پیدا می‌کند. افکار عمومی نگران هستند که دولت‌های عربی نقشی در ثبات سیاسی در غزه پس از جنگ ندارند، دولت اسرائیل کنترل آنجا را در دست خواهد داشت و بدون در نظر گرفتن فلسطینی‌ها نظم سیاسی مورد نظر خود را مستقر خواهد کرد (Cafiero, 2024).

طبق گفته برخی شاهدان طرفداران عادی‌سازی روابط با اسرائیل، امارات و بحرین در رسانه‌ها و افکار عمومی تحت فشار هستند. مخالفان عادی‌سازی معتقدند: «اسرائیل به آنچه می‌خواست رسید: یک تکه کاغذ و یک عکس». دولت بیش از این نباید سرمایه سیاسی خود را صرف این موضوع کند. او اضافه می‌کند که فضای افکار عمومی این دو کشور برای عادی‌سازی مناسب نیست. انتقادات علیه سیاست اسرائیل و حتی سیاست آمریکا در خاورمیانه در دو کشور بالا گرفته و حتی بحث تحریم کالاهای شرکت‌های اسرائیلی و آمریکایی از قبیل استارباکس، مک‌دونالد، کی‌اف‌سی و... با جدیت به‌ویژه در بحرین مطرح شده است. در بحرین بحث تحریم بیمارستان آمریکایی در این کشور که قدیمی‌ترین بیمارستان در این کشور است نیز مطرح شده است (Krasna, 2024). بدون تردید فشار افکار عمومی طرفدار فلسطین مانعی برای روند عادی‌سازی روابط بین امارات، بحرین و اسرائیل محسوب می‌شود، اما از آنجا که دولت‌های امارات و بحرین ساختار دمکراتیک ندارند، تأثیرگذاری این عامل در ساختار تصمیم‌گیری سیاست خارجی دو کشور ناچیز است. ضمناً همان‌طور که گفته شد، احساسات ضداسرائیلی در امارات نسبت به بحرین کمتر است و برای همین دولت امارات در مجموع هم در سطح اعلامی و هم اعمالی به نحو قوی‌تری مدافع توافق ابراهیم و تداوم آن بوده است.

نتیجه‌گیری

بحران کنونی در غزه همان‌طور که بحث شد، روابط رسمی دیپلماتیک اسرائیل از یک سو و امارات متحده عربی و بحرین از سوی دیگر را تهدید نمی‌کند. این بحران همچنین تهدیدی برای روابط رسمی دوجانبه با سایر کشورهای عربی مانند مصر، اردن و مراکش نیز نیست. با این حال، در مورد گستره و محتوای این روابط در دوران پس از جنگ، علامت سؤال‌های جدی وجود دارد. در اسرائیل، موافقت‌نامه ابراهیم با اشتیاق فراوان مورد استقبال قرار گرفت، عمدتاً به دلیل این فرض (بیش از حد خوش بینانه) مبنی بر اینکه این توافقنامه‌ها از نظر کیفی با معاهدات «صلح سرد» که با شرکای صلح «بالا تر»، مصر و اردن وجود دارد، متفاوت خواهند بود. پیش‌بینی می‌شد که آن‌ها نه تنها رسمی باشند، بلکه بخش‌های تجاری و مردم را به شیوه‌ای بسیار بیشتر از توافق‌های قدیمی تر بگیرند.

با این حال، کاهش حمایت عمومی از توافق نامه ابراهیم در کشورهای مربوطه مشهود است. مطرح شدن مجدد موضوع فلسطین در مرکز دستورکار منطقه‌ای و بین‌المللی، گرایش‌های ضداسرائیلی را در افکار عمومی بیشتر و عمیق‌تر کرده است؛ حتی اگر بیان سیاسی نداشته باشد و محدودیت‌های آشکاری برای سیاست‌های دولت ایجاد نکند. این امر بر روابط اقتصادی آتی، بر ادغام اسرائیل در پروژه‌های زیرساختی و اتصال بلندمدت منطقه‌ای آتی (که می‌تواند محدودیت‌هایی را برای جایگاه اسرائیل در منطقه در آینده ایجاد کند) و چشم‌انداز «مردم» تأثیر خواهد داشت. روابط مردم با مردم به عنوان بخشی از توافق ابراهیم پس از جنگ غزه ممکن است برای مدت نامحدودی به تعویق بیفتند. بنابراین پیش‌بینی می‌شود بحران اخیر غزه صرفاً و تا حدی روابط کشورهای عضو در حوزه‌های اقتصادی، تجاری و اجتماعی را متأثر ساخته و سطح روابط را کاهش خواهد داد، اما با توجه به تداوم شرایط منطقه و با تأکید دولت‌های عمل‌گرای عضو بر منافع مشترک در حوزه‌های گوناگون سیاسی، نظامی، اقتصادی، تجاری، اجتماعی و زیست محیطی، پیمان ابراهیم پابرجا خواهد بود و خللی بر سر راه عادی‌سازی روابط بین اسرائیل و کشورهای عربی ایجاد نمی‌کند. البته چیزی که مسلم می‌باشد، این است که تداوم بحران جنگ غزه و تشدید آن روند عادی‌سازی را کند خواهد کرد. همچنین در صورتی که جنگ پایان یابد و شرایط به حال عادی بازگردد احتمال بهبود روند عادی‌سازی نیز وجود خواهد داشت.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- اقبال، اسماعیل. (۱۳۸۷). پیامدهای جنگ غزه بر بازدارندگی اسرائیل. *مطالعات فلسطین، زمستان، دور جدید، شماره ۱۱* (۱۴ صفحه - از ۴۹ تا ۶۲)
- آقاجانی منقاری، پوریا، اشرفی، اکبر و توحید فام، محمد. (۱۴۰۱). پیمان ابراهیم، کنش فعال ایران در غرب آسیا و مداخله فرمانطقه‌ای ایالات متحده. *علوم سیاسی*، ۲۵ (شماره ۹۹)، ۶۵-۹۰. doi: 10.22081/psq.2023.74109
- بابایی، محمد و میریوسفی، میرعلی. (۱۴۰۱). تأثیر پیمان صلح آبراهام بر مجموعه امنیتی منطقه‌ای خاورمیانه. *دو فصلنامه مطالعات فرهنگ دیپلماسی*، ۱(۱)، ۷۰-۹۲.
- برزگر، کیهان. (۱۳۸۸). سیاست خارجی ایران از منظر رئالیسم تهاجمی و تدافعی. *فصلنامه روابط خارجی*، ۱(۱).
- تبشیری، حمیدرضا و رفیعی بصیری، مرتضی. (۱۴۰۱). تحلیل نظری بر شکل‌گیری توافقنامه ابراهیم. *شاهد اندیشه*، ۳(۲)، ۲۹۵-۳۱۴.

- چامسکی، نوام. (۱۳۸۹). غزه در بحران. مترجم: محسن عسکری جهقی، تهران: انتشارات، نشر ثالث
- خلقی، جمشید، سمیعی اصفهانی، علیرضا و فرحمند، سارا. (۱۴۰۳). فلسطین به مثابه اردوگاه؛ بررسی رویکرد «تاناتوپلیتیک» رژیم صهیونیستی در قبال بحران غزه. *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، ۱۳(۱)، ۷۵-۱۰۵. doi: 10.30479/psiw.2024.19991.3311
- کالجی، شهرام. (۱۳۸۷). بین الملل: ریشه‌های داخلی بحران غزه. *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای*، ۱۸(۳).
- موسوی شفائی، سید مسعود. (۱۳۸۹). رویکرد توسعه‌محور به سیاست خارجی ایران؛ ضرورت‌ها و چالش‌ها. *فصلنامه سیاست*، ۴۰(۲)، -.
- هال، آنتونی. (۱۳۹۹). بیانیه پیمان ابراهیم و هنر فریب کاری از طریق تبلیغات و روابط عمومی (ترجمه مقاله انگلیسی). *فصلنامه گفتمان راهبردی فلسطین*، ۲(۴)، ۰-۰.

Translated References to English

- Abdollahyev, H. P. (2024). Between peace and conflict: The Middle East after the Abraham accords. *Vestnik RUDN. International Relations*, 24(1), 40–50. <https://doi.org/10.22363/2313-0660-2024-24-1-40-50>.
- Abraham Accords Institute, (2024). Abraham Accords Update: June 24. <https://www.linkedin.com/pulse/abraham-accords-update-june-2024-abraham-accords-peace-institute-ysufe>.
- Aghajani Menghari, P., Ashrafi, A., Tohidfam, M. (2022). The Abraham Accords, Iran's Active Action in West Asia and the United States' Transregional Intervention. *Quarterly Journal of Political Science*, 25 (2). [In Persian].
- Al-Ketbi, E. (2024). Covering Gaza after the War: The Regional Perspectives. *Carnegie Endowment*, 16 February, at: <https://carnegieendowment.org/posts/2024/02/governing-gaza-after-the-war-the-regional-perspectives?lang=en>.
- Babaei, M., Miryusefi, M (2021). The Impact of the Abrahamic Peace Treaty on the Regional Security Complex of the Middle East. *Quarterly Journal of Cultural Studies of Diplomacy*, 1(1). [In Persian].
- Barzegar, K. (2009). Iran's Foreign Policy from the Perspective of Offensive and Defensive Realism. *Foreign Relations*, 1(1). [In Persian].
- Cafiero, G. (2024). Gaza War Creates Dilemmas for Bahrain's Leadership. *Middle East Council on Global Affairs*, 5 September, at: <https://mecouncil.org/gaza-war-creates-dilemmas-for-bahrain's-leadership>.
- Chomsky, N. (2010). *Gaza in Crisis, translated by Mohsen Askari Jahghi*. Tehran: Nashr-e-Sales Publications. [In Persian].
- Eghbal, E. (2008). The Consequences of the Gaza War on Israeli Deterrence. *Palestine Studies*, New Volume, No. 11. [In Persian].
- Gardini, G. L. (2011). "Latin American Foreign Policies between Ideology and Pragmatism: a Framework for Analysis", in: G. L. Gardini and P. Lambert (eds.), *Latin American Foreign Policies; between Ideology and Pragmatism*, New York: Palgrave Macmillan.
- Guzansky, Y., Marshall, Z. A. (2020). The Abraham Accords: Immediate Significance and Long-Term Implications. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 379-389. Retrieved from doi:10.1080/23739770.2020.1831861.
- Hall, A. (2020). The Abraham Accords Statement and the Art of Deception through Propaganda and Public Relations. *Palestinian Leadership Discourse Quarterly*, 2(4). [In Persian].

- Harkov, L. (2024). Despite War s Challenges, Abraham Accords Peace Institute CEO Optimistic about the Region s Future. *Abraham accords Peace Institute*, April 2, <https://jewishinsider.com/2024/04/aryeh-lightstone-abraham-accords-israel-war-gaza-saudi-arabia-uae>.
- Helou, A. (2023). As tensions rise over Israel's fight in Gaza, why a UAE official says Abraham Accords will endure. November 2, <https://breakingdefense.com/2023/11/as-tensions-rise-over-israels-fight-in-gaza-why-a-uae-official-says-abraham-accords-will-endure>.
- International Crisis Group (14 June, 2024). The UAE, Israel and a Test of Influence. at: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/united-arab-emirates-israelpalestine/uae-israel>.
- Israel Exports to United Arab Emirates. (2022). *Trading Economics*, Retrieved from <https://tradingeconomics.com/israel/exports/united-arab-emirates>.
- Jamal, U. (2023). Israel's war on Gaza means Arab normalisation is 'off the table': Experts. at: <https://www.aljazeera.com/features/2023/12/11/israels-war-on-gaza-means-arab-normalisation-is-off-the-table-experts>.
- Kaleji, Sh. (2008). Domestic Roots of the Gaza Crisis. *Quarterly Journal of Regional Studies*, 18(3). [In Persian].
- Kholghi, J., Samiei Esfahani, A., Farahmand, S. (2024). Palestine as a Camp: A Study of the Zionist Regime's Thanatopolitical Approach to the Gaza Crisis. *Political Studies of the Islamic World*, 13(1). [In Persian].
- Krasna, J. (2024). The October 7 Massacre and the War in Gaza: Impact on Bahrain and the United Arab Emirates. *Foreign Policy Research Institute*, January 5, Middle East Program, <https://www.fpri.org/article/2024/01/the-october-7-massacre-and-the-war-in-gaza-impact-on-bahrain-and-the-united-arab-emirates>.
- Magid, J. (2021). For Israel, the Negev Summit was all about Iran. For other participants, not so much. *Times of Israel*, Retrieved from: <https://www.timesofisrael.com/for-israel-the-negev-summit-was-all-aboutiran>.
- Mousavi Shafaei, M. (2010). Development-oriented approach to Iran's foreign policy; necessities and challenges. *Politics Quarterly*, 40(2). [In Persian]
- Northam, J. (2023). The Israel-Hamas War could impact the 3-year-old Abraham Accords, *NPR News*, November 24, <https://www.npr.org/2023/11/24/1215057946/the-israel-hamas-war-could-impact-the-3-year-old-abraham-accords>.
- Padelford, N. J., Lincoln N.G. (1967). *The Dynamics of International Politics*. New York: Macmillan.
- Prowant, M. J. (2024). Getting Bach to the Abraham Accords. *Law and Liberty*, October 7, at: <https://lawliberty.org/getting-back-to-the-abraham-accords>.
- Soliman, M. (2024). Old Discordand Abraham Accords: Which Shall Prevail? in S. Jaishankar and Samir Saran, *Raisina Chronicles: India s Global Public square*, Observer Research Foundation, India: New Delhi.
- Tabshiri, H. & Rafiei Basiri M. (2022). Theoretical Analysis on the Formation of Abraham Accords. *Journal of Shahed Andisheh*, 3(2). [In Persian]
- Tohme, M. (2023). *The Abraham Accords Shaping a new Middle East*, a Thesis presented to the Faculty of Law and Political Science, at Notre Dame University Louaize.
- Whitson, S. L. (2024). Tt is Time to Scrap the Abraham Accords. *Time*, October 11, <https://time.com/6339889/cancel-abraham-accords>.